

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-88>

УДК 33.332:338.4

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCES AS A STRATEGIC FACTOR FOR SOLUTION OF THE PROBLEM OF FOOD SECURITY

Нестерчук Аліна Ігорівна
аспірант,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4987-1814>

Nesterchuk Alina
Polissia National University

У дослідженні встановлено, що загалом в Україні, і зокрема у Житомирській області спостерігається зростання виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі. Така ситуація пояснюється, по-перше, зростанням обсягу валового виробництва продукції та по-друге, зменшенням площі сільськогосподарських угідь та ріллі. Позитивним є те, що відбувається переміщення товарного виробництва аграрної продукції від дрібних господарств населення до великих сільськогосподарських підприємств, які здатні здійснювати не тільки інтенсифікацію земельних ресурсів, а й забезпечувати продовольчу безпеку населення України. Визначено, що національна продовольча безпека формується за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції і є менш залежною від імпортних продуктів харчування. Обґрунтовано, що головним резервом підвищення ефективності використання земельних ресурсів є інтенсифікація, яка передбачає зниження рівня розораності земельних угідь, використання новітніх мінеральних добрив, виробництво нових поколінь засобів захисту рослин тощо.

Ключові слова: земельні ресурси, ефективність, продовольча безпека, експорт, імпорт, інтенсифікація.

Among the problems of society's development, the issue of improving the efficiency of land resource use was and remains fundamental. The consequences of Russia's military actions on the territory of Ukraine led to the withdrawal of land plots from economic turnover and the disruption of food chains in the supply of agricultural products. For 2017–2021, there is an increase in the production of gross products per 1 ha of agricultural land and arable land, both in Ukraine in general and in Zhytomyr region in particular. This situation is explained, first of all, by the increase in the volume of gross production of products. Secondly, the increase in the volume of production of gross products per 1 ha of agricultural land and arable land is caused by a decrease in their area. A separate exception is the data for 2020, which clearly demonstrate a decrease in the level of production of gross products per 1 ha of agricultural land and arable land, both in Ukraine and in the Zhytomyr region. Such changes are explained by the inhibition of the sphere of production of agricultural products during the deepening crisis – COVID-19. In 2021, the national indicator of gross product production per 1 hectare of agricultural land amounted to UAH 21.75 million, and for 1 ha of arable land – 17.25 million hryvnias, which, compared to the indicators of Zhytomyr region, are lower by UAH 2.22 million and UAH 4.82 million, respectively. Based on such analytical data, it can be stated that the efficiency of the use of land resources in Ukraine is increasing, while in the Zhytomyr region it has a tendency to decrease, which, at the same time, indicates reserves for its improvement. It should be noted that the largest contribution to the increase in the volume of production of gross products is made by enterprises and, to a lesser extent, households. It is positive that the commercial production of agricultural products is moving from small households to large agricultural enterprises, which are capable of not only intensification of land resources, but also of ensuring food security of the population of Ukraine. The largest share (about 80%) in the production of agricultural products is traditionally occupied by crop production, both in Ukraine and in the Zhytomyr region. It should be noted that, first of all, the decrease in the production of animal husbandry products, which reaches a critical level, causes concern. In general, we can say that national food security is formed at the expense of own production of agricultural products and is less dependent on imported food products. However, the export of finished products is 31.1% lower than the import. This situation is economically unjustified, as gross added value is washed out of the national economy.

So, in general, based on the analytical data, we can conclude that currently the effectiveness of the use of land resources has room for improvement both in Ukraine in general and in the Zhytomyr region. It is well-founded that the main reserve for improving the efficiency of the use of land resources is intensification, which involves reducing the level of plowing of land, using the latest mineral fertilizers, producing new generations of plant protection products, etc.

Keywords: land resources, efficiency, food security, export, import, intensification.

Постановка проблеми. З поміж проблем розвитку суспільства фундаментальним було і залишається питання підвищення ефективності використання земельних ресурсів. У світовому вимірі земля є обмеженим ресурсом, а її унікальність полягає у продукуванні продуктів харчування. Історично склалося так, що на території України сконцентровано четверту частину світових чорноземів та в поєднанні з сприятливими природно-кліматичними умовами центральної частини Європи виникла можливість виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції. На світовому продовольчому ринку завдяки потужному експортному потенціалу Україна позиціонується як гарант продовольчої безпеки значної частини країн світу.

Втім, наслідки військових дій росії на території України призвели до вилучення земельних ділянок з господарського обороту та порушення продовольчих ланцюгів у постачанні сільськогосподарської продукції. З метою пом'якшення глобальної продовольчої кризи виникає необхідність обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів України.

Аналіз останніх досліджень. Значний науково-практичний внесок у вирішення проблеми підвищення ефективності використання земельних ресурсів зроблено вітчизняними науковцями-економістами такими як: Березівський П. С., Бурлака Н. І., Вільхова Т. В., Горлачук В. В., Данкевич В. Є., Кононенко Ж. А., Месель-Веселяк В. Я. та ін. Проте, незважаючи на суттєвий науковий доробок, наразі виникає необхідність обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів України у контексті вирішення продовольчої безпеки.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів у контексті вирішення продовольчої безпеки.

Досягнення мети обумовлюється вирішенням **наступних задач:**

– проаналізувати сучасний стан економічної ефективності використання земельних ресурсів в Україні та Житомирській області;

– визначити тенденцію обсягів виробництва продукції сільського господарства на одну особу;

– встановити імпортозалежність національної продовольчої безпеки;

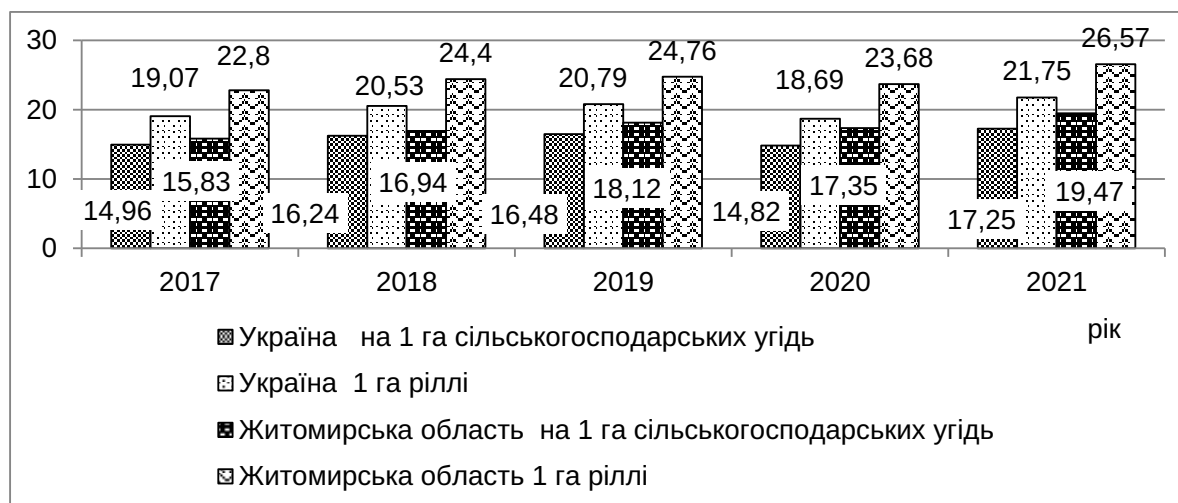
– обґрунтувати напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Раціональне використання земельних ресурсів залежить від об'єктивного визначення кількісних показників та їх якісних характеристик щодо залучення сільськогосподарських угідь, ріллі пасовищ, сіножатів та перелогів до господарського обороту. Головним показником який характеризує ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення є виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі.

За 2017–2021 рр. спостерігається зростання виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі, як по Україні загалом, так і зокрема в Житомирській області (рис. 1).

Така ситуація пояснюється, по-перше, зростанням обсягу валового виробництва продукції. Відтак, обсяг виробництва валової продукції за 2021 р. у порівнянні з 2017 р. по Україні збільшився на 92090,7 тис. грн, а у Житомирській області на 3913,8 тис. грн. Питома вага Житомирської області у загальному виробництві знаходиться в межах 4–4,3% та з поміж 24 регіонів, Житомирщина займає 11 місце. По-друге, збільшення обсягів виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі обумовлюється зменшенням їх площі. За 2017–2021 рр. площа сільськогосподарських угідь в Україні зменшилася на 0,4%, або на 178,4 тис. га (з 41489,3 тис. га до 41310,9 тис. га). Водночас площа ріллі зросла на 0,7% або на 213 тис. га (32544,3 тис. га до 32757,3 тис. га). В Житомирській області, спостерігається зменшення площі с/г угідь до 5,7% (1601 до 1510,3 тис.га), а площа ріллі залишається на рівні 1110,0 тис. га.

Окреме виключення мають дані за 2020 р., які наглядно демонструють зниження рівня виробництва валової продукції на 1 га сіль-

Рис. 1. Виробництво валової продукції (у постійних цінах 2016 р.) на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі, млн грн

Джерело: побудовано за даними статичної звітності [14]

ськогогосподарських угідь та ріллі, як в Україні так і у Житомирській області. Такі зміни пояснюються гальмуванням сфери виробництва аграрної продукції в період поглибленої кризи – COVID-19. За 2021 р. загальнодержавний показник виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь склав 21,75 млн. грн. та на 1 га ріллі – 17,25 млн. грн., що у порівнянні з показниками Житомирської області є нижчими відповідно на 2,22 млн. грн і 4,82 млн. грн. Виходячи з таких аналітичних даних, можна стверджувати, що ефективність використання земельних ресурсів в Україні зростає, а у Житомирському регіоні має тенденцію до зниження що, водночас, вказує на резерви її підвищення.

Індекси виробництва сільськогосподарської продукції за господарствами усіх категорій в Україні та Житомирському регіоні, наглядно демонструють темпи зростання виробництва валової продукції, що є позитивним у контексті забезпечення продовольчої безпеки. За 2017–2021 рр. індекси виробництва валової продукції в Україні складають – 116,4 пункти, а у Житомирській області – 112,2 пункти, що на 4,2 пункти нижче загальнодержавного показника (табл. 1).

Необхідно відмітити, що найбільший вклад у збільшення обсягів виробництва валової продукції мають підприємства та менший господарства населення. Позитивним є те, що відбувається переміщення товарного виробництва аграрної продукції від дрібних господарств населення до великих сільськогосподарських підприємств, які здатні здійснювати

не тільки інтенсифікацію земельних ресурсів, а й забезпечувати продовольчу безпеку населення України.

Найбільшу частку (близько 80%) у виробництві продукції сільського господарства традиційно займає продукція рослинництва, як по Україні, так і в Житомирській області. Необхідно відмітити, що насамперед, викликає занепокоєння зменшення виробництва продукції тваринництва, яке доходить до критичного рівня.

Вклад аграрного сектора економіки у продовольчу безпеку країни проявляється за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції на 1 особу. За 2017–2021 рр. як в Україні, так і в Житомирській області виробництво продукції (у постійних цінах 2016 р) на 1 жителя демонструє хвилеподібну тенденцію зростання або зменшення (табл. 2).

Загалом, в державі спостерігається нарощування виробництва продукції сільського господарства на 1 жителя. За 2021 р. у порівнянні з 2017 р. даний показник зріс на 2617 грн, а в порівнянні з 2020 р. на 2558 грн. Лише за 2020 р. за наслідками світової кризи – COVID-19 його було зменшено на 1540 грн. Тобто, така ситуація вказує на те, що держава в обов'язковому порядку повинна мати стратегічні запаси продовольства, які можна було б залучити у разі пандемії та війни.

У Житомирській області виробництво сільськогосподарської продукції на 1 особу має зменшення у 2018 р. та 2020 р. Це пояснюється тим, що Житомирщина є Поліським регіоном, і обсяги виробництва сільськогоспо-

Таблиця 1

Індекси виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах усіх категорій України та Житомирської області

Рік	Україна			Житомирська область		
	Продукція сільського господарства, всього	рослинництва	тваринництва	Продукція сільського господарства, всього	рослинництва	тваринництва
Господарства усіх категорій						
2017	97,8	97,1	100,2	112,0	116,8	102,9
2018	108,2	110,2	101,2	111,8	114,5	102,8
2019	101,4	101,8	100,2	100,9	102,9	93,6
2020	89,9	87,9	97,5	95,3	95,1	96,0
2021	116,4	122,6	95,4	112,2	116,3	95,4
Підприємства						
2017	97,0	96,2	101,0	117,0	117,9	109,3
2018	112,0	113,6	104,5	116,2	116,8	108,3
2019	102,7	102,5	103,8	103,7	103,8	101,3
2020	88,0	85,8	99,3	90,6	89,4	108,7
2021	122,3	127,8	98,0	123,5	125,3	101,5
Господарства населення						
2017	99,3	99,1	99,6	108,8	112,4	103,6
2018	101,7	103,3	98,1	106,6	110,1	101,7
2019	99,1	100,2	96,7	97,4	100,9	92,0
2020	93,6	92,8	95,6	101,6	106,8	93,1
2021	105,6	111,4	92,4	98,4	100,9	93,8

Джерело: розраховано за даними статичної звітності [14]

Таблиця 2

Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн

Роки	Господарства усіх категорій	у тому числі		Абсолютне відхилення до попереднього року виробництва продукції усіх категорій господарств	в тому числі	
		підприємства	господарства населення		підприємства	господарства населення
В Україні						
2017	14604	9204	5400	1073	1012	123
2018	15881	10362	5519	1277	1158	119
2019	16203	10703	5500	322	341	-19
2020	14663	9479	5184	-1540	-1224	-316
2021	17221	11700	5521	2558	2221	337
У Житомирській області						
2017	23084	22965	5187	364	1112	-289
2018	22121	17467	4654	-963	-5498	-533
2019	22535	18136	4399	414	669	-255
2020	21693	17426	4267	-842	-710	-132
2021	24642	20521	4121	2949	3095	-146

Джерело: розраховано за даними статичної звітності [14]

дарської продукції залежать від природно-кліматичних умов притаманних цій зоні.

Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції на 1 особу за категоріями господарств засвідчує, що найбільше зменшення відбувалося у господарствах населення. Причинами такого стану стало зниження економічної ефективності виробництва продуктів харчування для власних потреб, а саме: висока трудомісткість та низька рентабельність продуктів харчування. Тобто, раніше населення на присадибних ділянках вирощували майже всі сільськогосподарські культури та утримували різні види тварин для забезпечення власними продуктами і у разі їх лишків реалізовували. Наразі ж, сільське населення віддає перевагу здати земельні ділянки в оренду та за орендну плату придбати необхідні товари. Це вказує на те, що земельні ресурси концентруються у сільськогосподарських підприємствах та виникає можливість їх раціонального використання із застосуванням інноваційних технологій та техніки.

Збільшення обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції у підприємствах обумовлюється вирощуванням високомаржинальних культур: пшениці, кукурудзи, сої, ріпаку, соняшнику та інших. У тваринництві сільгоспвиробники віддають перевагу скороспілим галузям тваринництва: птахівництву та свинарству. У пошуках високих цін на сільгосппродукцію товаровиробники відда-

ють перевагу щодо її реалізації на світовому ринку.

Агросектор України і надалі залишається гарантом продовольчої безпеки у світі. За 2021 р. експорт аграрної продукції склав 27,8 млрд \$, що на 25% більше 2020 р. Частка агроекспорту у загальній сумі валютних надходжень держави складає більше 40%. З поміж продукції, яка експортована найбільшу питому вагу займає продукція рослинництва, близько 15,7 млрд \$, або 56,1%. У порівнянні 2021 р. до 2017 р. експорт продукції рослинництва зріс на 4,1%. Досягти таких високих позицій агросектору вдалося за рахунок зовнішньої торгівлі зерновими культурами. Україна і надалі займає друге місце в світі за експортом зернових на світовий ринок (табл. 3).

Значну частку агроекспорту формують жири і олії рослинного та тваринного походження, сума яких становила 7,1 млрд \$, або 25,4%. У даному експортному сегменті найбільше реалізовано соняшникової олії. Втім, частка даного сегменту за 2021 р. у порівнянні з 2017 р. зменшилася на 0,5%.

Найменшу виручку від експорту, у 2021 р., склала продукція галузі тваринництва, 1,4 млрд \$. У порівнянні з 2017 р. частка її зменшилася на 1,4% і становила лише 4,8%. Основним експортним джерелом продукції тваринництва стало м'ясо птиці. Необхідно відмітити, що із загального експорту готових

Таблиця 3

Структура експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, %

Код і назва товарів	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021р.	2021 р. до 2017 р., +, -
Експорт						
Живі тварини; продукти тваринного походження	6,2	6,5	5,8	5,4	4,8	-1,4
Продукти рослинного походження	52,0	53,1	58,3	53,65	56,1	4,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	25,9	24,2	21,4	25,9	25,4	-0,5
Готові харчові продукти	15,9	16,2	14,5	15,1	13,7	-2,2
Імпорт						
Живі тварини; продукти тваринного походження	17,0	18,2	18,7	19,4	20,6	3,6
Продукти рослинного походження	31,8	30,2	31,3	30,6	27,5	-4,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	6,2	5,3	4,4	4,3	5,7	-0,5
Готові харчові продукти	45,0	46,3	45,6	45,7	46,2	1,2

Джерело: розраховано за даними статичної звітності [14]

продуктів було реалізовано продукції на суму 3,8 млрд \$, або лише на 14%. В якості готової продукції експортували макух соняшниковий для годівлі тварин. Тобто, український експорт є сировинно-орієнтованим, що стримує формування валової доданої вартості галузі та не має потужного потенціалу до застосування інтенсифікаційних заходів у сільському господарстві.

Що стосується імпорتنих надходжень від аграрного сектора до української економіки то можна стверджувати, що імпортна виручка склала 7,7 млрд \$ і є меншою за експортний дохід у 3,6 рази. За 2021 р. імпорт агропродукції склав 11% його загальної величини агросектору та в порівнянні з 2020 р. зростання даного показника відбулося на 19%.

За даними таблиці 3, видно що у структурі імпорту найбільшу частку складають готові харчові продукти 46,2% і їх частка у 2021 р. порівняно з 2020 р. зросла на 1,2%. Найбільше коштів було витрачено на поставки алкогольних напоїв та тютюнових виробів. П'яту частину імпорту складають живі тварини та продукти тваринного походження. В даному сегменті серед всієї продукції тваринництва було найбільше імпортовано риби. Знизилася частка продуктів рослинного походження на 4,3% та жирів і олії рослинного походження на 0,5%. Стабільно імпортуються горіхи та фрукти для вітчизняного споживання.

Загалом, можемо стверджувати що національна продовольча безпека формується за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції і є менш залежною від імпорتنих продуктів харчування. Втім, експорт готової продукції у порівнянні з імпортом є меншим на 31,1%. Така ситуація є економічно невиправданою, оскільки відбувається вимивання з національної економіки валової доданої вартості.

Отже, загалом виходячи з аналітичних даних, можемо зробити висновок, що наразі земельні ресурси у контексті вирішення проблеми продовольчого забезпечення населення держави, як в Україні загалом, так і в Житомирському регіоні використовуються малоефективно. Підвищення ефективності використання земельного потенціалу дозволить не тільки вирішити проблематику забезпечення продовольчої безпеки, окрім того ще й нарощувати експортний потенціал держави.

За час повномасштабного вторгнення росії в Україну, аграрному сектору економіки нанесено масштабні руйнування. Окрім прямих збитків через виведення частини земельних

ресурсів з господарського обороту та руйнування виробничої інфраструктури сільськогосподарських підприємств окупанти вдаються до різних диверсій. Їх намагання зірвати посівну компанію, мінування територій, дефіцит паливно-мастильних матеріалів, проблеми з логістичними потоками блокування вітчизняних морських портів вказують на провокуючі дії, які ведуть до продовольчої кризи в світі.

Загальна сума втрат, нанесених сільськогосподарській галузі України внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію країни, вже склала \$4,29 млрд. Про це свідчить аналіз «Огляд збитків від війни в сільському господарстві України», підготовлений Центром досліджень продовольства та землекористування KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України [9]. Тому наразі, раціональне використання земельних ресурсів є головною задачею вітчизняних аграріїв. Адже, унікальна природна родючість українських чорноземів формує конкурентні переваги вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Важливим напрямом підвищення ефективності використання земельних ресурсів є інтенсифікація, яка передбачає зниження рівня розораності земельних угідь, використання новітніх мінеральних добрив, виробництво нових поколінь засобів захисту рослин тощо (рис. 2).

Світовий досвід інтенсифікації використання земельних ресурсів переконливо доводить, що 30–40 % приросту сільськогосподарської продукції в країнах Західної Європи та США одержують за рахунок використання мінеральних добрив [22].

За науковими трактуваннями, інтенсифікація – це зростання інтенсивності виробництва, продуктивності праці та ефективності на основі раціонального використання всіх ресурсів [8, с. 286]. Деякі автори вважають, що інтенсифікація – це інтенсивність у часі, відтворювальний процес на основі зростаючих вкладень, матеріально-речових засобів і праці, досягнень матеріально-технічної, передової практики, здійснюваний із метою забезпечення максимуму можливого виробництва продукції та окупності використовуваних ресурсів [1, с. 19]. Узагальнюючи сутність категорії «інтенсифікація» доцільно відмітити, що інтенсифікація, це перш за все застосування інноваційних досягнень, які дають можливість підвищувати ефективність діяльності.

Рис. 2. Основні напрями інтенсифікації земельних ресурсів

Джерело: розроблене на основі [5; 10; 12]

Світовий досвід інтенсифікації використання земельних ресурсів переконливо доводить, що 30–40% приросту сільськогосподарської продукції в країнах Західної Європи та США одержують за рахунок використання мінеральних добрив [12].

Головним резервом підвищення ефективності використання земельних ресурсів в Україні є інтенсифікація, результатом якої стане збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Висновки та пропозиції. Таким чином, підвищення ефективності використання земельних ресурсів є головним резервом посилення продовольчої безпеки. Відтак, обсяг виробництва валової продукції за 2021 р. у порівнянні з 2017 р. по Україні збільшився на 92090,7 тис. грн, а у Житомирській області на 3913,8 тис. грн. Окреме виключення мають дані за 2020 р., які наглядно демонструють зниження рівня виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та ріллі, як в Україні так і у Житомирській області. Такі зміни пояснюються гальмуванням сфери виробництва аграрної продукції в період поглибленої кризи – COVID-19.

Необхідно відмітити, що найбільший вклад у збільшення обсягів виробництва валової продукції мають підприємства та менший господарства населення. Позитивним є те, що

відбувається переміщення товарного виробництва аграрної продукції від дрібних господарств населення до великих сільськогосподарських підприємств, які здатні здійснювати не тільки інтенсифікацію земельних ресурсів, а й забезпечувати продовольчу безпеку населення України.

Найбільшу частку (близько 80%) у виробництві продукції сільського господарства традиційно займає продукція рослинництва, як по Україні, так і в Житомирській області. Необхідно відмітити, що насамперед, викликає занепокоєння зменшення виробництва продукції тваринництва, яке доходить до критичного рівня. Загалом, в державі спостерігається нарощування виробництва продукції сільського господарства на 1 жителя. За 2021 р. у порівнянні з 2017 р. даний показник зріс на 2617 грн, а в порівнянні з 2020 р. на 2558 грн.

Визначено, що національна продовольча безпека формується за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції і є менш залежною від імпорتنих продуктів харчування. Обґрунтовано, що головним резервом підвищення ефективності використання земельних ресурсів є інтенсифікація, яка передбачає зниження рівня розораності земельних угідь, використання новітніх мінеральних добрив, виробництво нових поколінь засобів захисту рослин тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березівський П. С., Особа П. Н. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2009. № 6 (174). С. 18–25.
2. Бурлака Н. І. Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища. *Економіка Фінанси Менеджмент: актуальні питання науки і практики. Науковий журнал*. 2017. Випуск №3. Вінниця. С. 36–42.

3. Вільхова Т. В. Інтенсифікація використання земельних угідь в сільськогосподарських підприємствах : дис. канд. економ. наук : [спец]. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Тетяна Володимирівна Вільхова; Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. Дніпро : ДДАЕУ, 2017. 193 с. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/6061>.
4. Горлачук В. В. Інноваційне управління землею власністю : монографія Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, Національний гірничий університет. Миколаїв : Іліон. 2013. 179 с.
5. Данкевич В. Є. Інтенсифікація землеробства при високотоварному виробництві. *ЖНАЕУ*. 2018. С. 39–44.
6. Данкевич В. Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : дис. д.е.н.: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. 2017. 591 с.
7. Дюк А. А., Бурлака Н. І. Екологізація земельних ресурсів в умовах глобалізації: регіональний аспект. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604>.
8. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. / За ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
9. Комітет з питань аграрної та земельної політики. Збитки агропромислового комплексу України від війни становлять \$ 4,3 млрд. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224079.html> (дата звернення: 21.02.2023).
10. Кононенко Ж. А. Інтенсифікація як складова економічної ефективності використання землі. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. С. 50–56.
11. Кошкалда І. В. Особливості приватного землекористування в Україні. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму «Світова економіка XXI століття : цикли та кризи», Дніпропетровськ. № 1 (3). 2010. Т. 2. С. 153–160.
12. Кучер А. В. Економіка застосування мінеральних добрив. *Пропозиція. Спецвипуск*. 2016. № 1. С. 10–12.
13. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектора економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 5–24.
14. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2000-2021 роки. Державна служба статистики України. Ю. М. Остапчука. Київ : Держкомстат. 2021. 368 с.

REFERENCES:

1. Berezivskiy P. S., Osoba P. N. (2009). Napriamy intensyfikatsii rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv [Directions of intensification of development of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*. № 6 (174). P. 18–25.
2. Burlaka N. I. (2017). Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony navkolyshnoho seredovyshcha. [Economics of nature use and environmental protection]. *Ekonomika Finansy Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. Naukovyi zhurnal*. № 3. Vinnytsia. P. 36–42.
3. Vilkhova T. V. Intensyfikatsiia vykorystannia zemelnykh uhid v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Intensification of land use in agricultural enterprises]: dys. kand. ekonom. nauk : [spets]. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) / Tetiana Volodymyrivna Vilkhova ; Dnipropetrovskiy derzhavnyi ahrarno-ekonomichnyi universytet. Dnipro: DDAEU, 2017. 193 p. Available at: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/6061>.
4. Horlachuk V. V. (2013). Innovatsiine upravlinnia zemelnoiu vlasnistiu [Innovative land property management]: monohrafiia Chornomor. derzh. un-t im. Petra Mohyly, Natsionalnyi hirnychiy universytet. Mykolaiv: Ilion. 179 p.
5. Dankevych V. Ie. (2018) Intensyfikatsiia zemlerobstva pry vysokotovarnomu vyrobnytstvi [Intensification of agriculture with high commodity production]. *ZhNAEU*. P. 39–44.
6. Dankevych V. Ie. (2017). Rozvytok zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Development of land relations in agriculture]: dys. d.e.n.: 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom. 591 p.
7. Diuk A. A., Burlaka N. I. (2018). Ekolohizatsiia zemelnykh resursiv v umovakh hlobalizatsiit: rehionalnyi aspekt. [Greening of land resources in the conditions of globalization: regional aspect]. *Efektivna ekonomika*. № 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604>.
8. Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk [Economic encyclopedic dictionary]: u 2-kh t. / Za red. S. V. Mocher-noho. Lviv: Svit, 2005. T. 1. 616 p.
9. Komitet z pytan ahrarnoi ta zemelnoi polityky. Zbytky ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy vid viiny stanovliat \$ 4,3 mlrd. [The losses of the agro-industrial complex of Ukraine from the war amount to \$ 4.3 billion]. 2022. Available at: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224079.html>.

10. Kononenko Zh.A. (2017). Intensyfikatsiia yak skladova ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia zemli. [Intensification as a component of economic efficiency of land use]. *Efektyvna ekonomika*. № 4. P. 50–56.
11. Koshkalda I. V. (2010). Osoblyvosti pryvatnoho zemlekorystuvannia v Ukraini. [Peculiarities of private land use in Ukraine]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu «Svitova ekonomika XXI stolittia : tsykly ta kryzy»*, Dnipropetrovsk. № 1 (3). T. 2. P. 153–160.
12. Kucher A. V. (2016). Ekonomika zastosuvannia mineralnykh dobryv. [Economics of using mineral fertilizers]. *Propozytsiia. Spetsvyпуск*. № 1. P. 10–12.
13. Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M. M. (2015). Teoretyko-metodolohichne i normatyvno-pravove zabezpechennia transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy do rynkovykh umov hospodariuvannia, naukovyi suprovid ta efektyvnist zaprovadzhennia. [Theoretical, methodological and regulatory support for the transformation of the agrarian sector of the economy of Ukraine to market conditions of management, scientific support and effectiveness of implementation]. *Ekonomika APK*. № 7. P. 5–24.
14. Statystychnomu zbirnyku «Silske hospodarstvo Ukrainy» za 2000-2021 roky. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for the years 2000-2021]. Yu. M. Ostapchuka. Kyiv: Derzhkomstat. 2021. 368 p.